

Maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkur muammosi va uning yosh davrlarida rivojlanishi

Qaraqalpaqstan Shimbay rayoni
26-UTMMSHBSH direktor orinbasari
Allamuratova Gulshat Djumabaevna

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalarda tafakkur muammosi va uning yosh davrlarida rivojlanishi haqida yoritilgan bo‘lib, bolalar tafakkuri ularning turmush tajribalarining orta borishi, turli xil narsalarga doir bilim va tushunchalarning ko‘payishi bilan bog‘likligi haqida fikrlar bildirilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta‘lim, bolalarda tafakkur muammosi, malaka, bilim, mashq, yosh davrlari, maktabga tayyorlov, maktabgacha yosh.

Bugungi kunda mamlakatimizda ta‘lim tizimining barcha bo‘g‘inlarida ulkan islohotlar olib borilmoqda. Prezidentimiz rahnamoligida amalga oshirilayotgan izchil islohotlar tufayli bolani qarab, boqib turadigan tashkilotdan, haqiqiy ta‘lim-tarbiya maskaniga aylandi. Hozirda ushbu bog‘inda bola ta‘limi va tarbiyasining har qanday masalalariga jiddiy e‘tibor berilmoqda. Bolalar tafakkurining rivojlanganligi yaxshi ta‘lim tarbiya olganligida namoyon bo‘ladi.

Bola tug‘ilishidanoq tafakkur qilish imkoniyatiga ega bo‘lmaydi. Tafakkur¹ bolaning o‘sib, bilim va tajribalarining ortib borishi jarayonida rivojlanadi. Bola (chaqaloq) dastlab tashqi olamni va undagi narsalarni sezish, idrok qilish orqaligina biladi. Bunday bilish bolaning ana shu narsalar bilan bo‘lgan aktiv faoliyati davomida tobora takomillashib boradi. Kichiq yoshdagi bolalar atroflaridagi narsalar bilan qanchalik ko‘p munosabatda bo‘lsalar bu narsalar o‘rtasidagi o‘xshash tomonlarni shunchalik ko‘proq payqay boshlaydilar. Keyinchalik bolalar o‘xshash narsalarni umumlashtira boshlaydilar. Masalan, 6-7 oylik bola uyda yolg‘iz qolgan paytida stol oldiga emaklab kelib, dasturxonni tortib o‘ziga kerakli narsalarni olishga muvaffaq bo‘lar ekan, xuddi shunday yo‘l bilan karavotning ustidagi narsalarni ham olishga harakat qiladi. U dasturxonni tortgan kabi choyshab yoki ashyoni tortib karavot ustidagi narsalarni olishga urinib ko‘radi. Ilk bolalik yoshidagi bolalarning tafakkuri o‘z-o‘zicha, ya‘ni stixiyali ravishda emas, balki katta odamlarning rahbarligida rivojlana boshlaydi.

¹ Tafakkur jarayonida bollarda fikr mulohaza, g‘oya, faraz kabilar vujudga keladi

Katta odamlar bolalarning shu paytgacha orttirgan bilimlariga asoslanib, ularning o'zlari mustaqil egallay olmaydigan tushuncha va bilimlarni o'zlashtirib olishlarida yordamlashadilar.

Ana shu tariqa bolalar o'zlarining individual faoliyatlari orqali bilish mumkin bo'lgan ayrim narsalarni va ayrim tushunchalarnigina emas, balki butun insoniyat tomonidan yaratilgan tushunchalarni hamda mantiqiy fikr qilish shakllarini ham egallab ola boshlaydilar. Bolalarda tafakkur bir yoshga to'lib, ikki yoshga qadam qo'ygan davrdan boshlab namoyon bo'la boshlaydi. Ana shu davr mobaynida, birinchidan bolalar anchagina turmush tajribasiga ega bo'ladilar, ikkinchidan ularning tili chiqa boshlaydi. Bolalar bir yoshdan oshgach, o'zlariga yaqin narsalarning nima uchun kerakligini tushunadigan bo'lib qoladilar (masalan, uydagi idish-tovoqlar, piyola va qoshiqlarning nimaga kerakligini bilib oladilar).. Masalan, bir yarim yoshli bola olmani, koptokni, yog'ochdan qilingan yumaloq sharni umumlashtirib, ularning hammasini olma deb ataydi. Shunday qilib, kichiq yoshdagi bolalarda tafakkur ularning turmush tajribalarining orta borishi, turli xil narsalarga doir bilim va tushunchalarning ko'payishi hamda nutqning rivojlanishi jarayonida takomillashib boradi. Tafakkur bolaning bog'cha yoshdagi davrida juda tez rivojlana boshlaydi. Buning sababi, birinchidan, bog'cha yoshdagi bolalarda turmush tajribasining anchagina ko'payishi, ikkinchidan, bu davrda bolalar nutqining nisbatan yaxshi o'sgan bo'lishi, uchinchidan esa, bog'chada harakatlar qilish imkoniyatiga ega bo'lishlaridir. Bog'cha yoshdagi bolalar o'zlarining mustaqil harakatlari davomida atroflaridagi turli xil naisalar bilan bevosita taqqoslash, analiz qilish va nihoyat umumlashtirish kabi fikr qilish jarayonlarini vujudga keltiradi va takomillashtiradi. Bolaning bog'cha yoshdagi davrida uning erkin harakat qilish maydoni yasli yoshdagi daviga nisbatan juda ham kengayib ketadi. Bu esa tafakkurning rivojlanishi uchun juda katta ahamiyatga egadir.

Tevarak-atrofdagi odamlar bilan doimiy gaplashib turish sharoitida tarbiyalangan bolalarning nutqidagi so'z boyligi esa ular ikki yashar chog'ida 285 taga, uch yashar chog'ida esa 2050 taga yetadi. Bolalarda so'z boyligi ko'paya borgan sari ular nutqining sifat jihati ham rivoj topaveradi, so'zlarning ma'nosini tushunishlari ham rivoj topaveradi. Ko'pincha bola tasodifiy belgilariga qarab, ba'zi so'zlarga butunlay boshqacha ma'no beradi.

Ikki yarim yoshdan besh yoshgacha bo'lgan bolalarning o'zicha so'z yasay boshlashi maktabgacha tarbiya yoshida bo'lgan bolaning kattalardan eshitgan

soʻzlarinigina takrorlab qolmasdan, balki, shu bilan birga, grammatika shakllarini haqiqatdan egallay borganliklarni koʻrsatuvchi belgidir. Bu soʻz yasash shundan iborat boʻladiki, shu yoshdagi bolalar oʻzlari bilgan soʻzlarning shakllariga oʻxshatib soʻz tuza boshlaydilar.

Bolalar toʻgʻri tarbiyalanib borganlarida, ayniqsa, maktabgacha yoshiga yetganlarida, ularda tilning grammatika shakllarini amaliy ravishda egallash juda tez qadam bilan olgʻa qarab boradi. Nutqning tuzilishidagi bu murakkab shakllar tafakkurning murakkabroq shakllari oʻsib borishiga bogʻliqdir. Bolalarda nutq oʻsishining ana shu bosqichida hodisalarning sabablari va bir-biriga bogʻlanishi toʻgʻrisida turli savollar tugʻilaveradi. Shu yoshdagi bolalar kattalardan muttasil: «Nega?», «Nima uchun?» deb soʻrayveradilar.

Maktabgacha yoshidagi bolalar konkret faol tafakkurga oʻtadilar, buning uchun avvalo yetarli soʻz lugʻati talab etiladi. Bu esa oʻz navbatida bolalarni faol ravishda nutq iboralarini oʻzgartira boshlaydilar. Endi soʻzlar faqat aniq narsalar bilangina emas balki boshqa bir guruh soʻzlar bilan va bevosita harakatlar bilan bogʻlana boshlaydi.

Maktabgacha yoshida bolalarda bilish jarayonining oʻsishi tashqi muhitdagi narsa va hodisalar oʻrtasida mavjud boʻlgan turli tuman bogʻlanishlarni, munosabatlarni tobora anglash tufayli amalga oshiriladi. Tashqi muhitdagi narsa va hodisalar oʻrtasidagi bogʻlanishlar hamda munosabatlar ona tilini chuqur va mukammal oʻzlashtirish orqali aks ettiriladi. Shuning uchun bu davrda ona tilining soʻzlarining grammatik tuzilishi toʻliq egallashga jiddiy eʼtibor berish lozim.

Bolalar tafakkurining oʻzgarganligi ularda asoslangan umumlashtirishning yuzaga kela boshlashida koʻrinib turadi. Shu bilan bir qatorda bolalarning tuzgan soʻzlarida bogʻlovchilar paydo boʻla boshlaydi.

Ota-onalar, tarbiyachilar albatta bu xolni xech qachon eʼtibordan chetda koldirmasliklari lozim. Bolalar bilan munosabatda boʻlganda ularning gapirish, jumla tuzish uslublariga moslashmasdan, xamisha toʻgʻri va tula gapirishga odatlantirish lozim. Buning muhim tomoni shundaki, bolalar oʻzlarining taqlidchanliklari tufayli kattalarning gapiga, jumla tuzishga ergashadilar.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. Nig‘matov A.N. Ekologiya / Asosiy atama va iboralarning izoxli lugati. - T.: «Bioekosan» nashriyoti, 2001.
2. Ziyomuhamedov B. /Ekologiya va ma‘naviyat.- T.: «Mehnat» nashriyoti, 1997.
3. To‘xtaev A.S. Ekologiya / Pedagogika institutlarining talabalari uchun o‘quv qo‘llanma. - T.: «O‘qituvchi» nashriyoti, 2001.
4. O.Xasanboeva va boshqalar/ Pedagogika tarixi. Qo‘llanma-T.: “O‘qituvchi” 1997.
5. Eshbekova G. Maktabgacha yoshdagi bolalarga yozishni o‘rgatish vazifasini amalga oshirishda o‘yinlardan foydalanish. journal of innovations in social sciences.: 01 | Jan - 2023 ISSN: 2181- Volume: 03 Issue 2594
6. Eshbekova G. Bolalarni maktabga tayyorlashning yozishga o‘rgatish bosqichida psixofiziologik xususiyatlarini inobatga olish masalasi.